

Presentació *La Tarragona silenciada. L'opressió de l'aparell franquista (1940-1965)*.

Abans de començar la presentació del llibre ***La Tarragona silenciada. L'opressió de l'aparell franquista (1940-1965)***, vull fer un agraïment al seu autor, l'amic Josep Recasens Llord, per convidar-me a dir uns mots sobre el seu treball.

A la solapa del llibre es pot llegir que Josep Recasens Llord és de la Conca de Barberà, ha dedicat la seva vida professional a l'ensenyament i ha escrit una vintena de llibres de recerca històrica, d'entre els quals cal destacar tots els que fan referència a la repressió franquista, centrats a les comarques tarragonines. En concret, el llibre que presentem avui es pot considerar com la continuació de ***La repressió franquista a la ciutat de Tarragona*** (2005).

Ara bé, el que no diu la solapa és que Josep Recasens Llord és un investigador constant i persistent, autodidacta, que ha après a capbussar-se i regirar entre els expedients i la documentació judicial que es conserva als arxius públics. És també un home generós, que no li fa res compartir la seva recerca amb altres historiadors (...) també és impetuós i un punt abrandat per aconseguir allò que es proposa.

Aquest acte d'avui, com sabem, s'emmarca en la commemoració del **15 de gener de 1939: el final de la guerra civil a Tarragona**, per la qual cosa diferents entitats i institucions de Tarragona ens hem aplegat ara, 76 anys després, per donar a conèixer que va passar abans i després d'aquest dia. En total, s'han programat 10 actes que inclouen una exposició, dues visites guiades, dues presentacions de llibres, la recepció d'un fons documental, un taller bibliogràfic, dues actuacions teatrals, la presentació d'una revista i diferents projeccions d'audiovisuals.

Però, a grans trets, com va ser aquell 15 de gener de 1939 a Tarragona?

En els primers dies del mes de gener del 1939, quan l'exèrcit franquista ja controlava la comarca del Priorat, les autoritats republicanes, encapçalades pel Comissari de la Generalitat de Catalunya Ramon Sanahuja Solé, l'alcalde de Tarragona Jaume Castelló Pena i el comandant militar de la plaça coronel Fernando del Rosal Rico, respectivament, adoptaven les primeres mesures per a procedir a l'abandonament de la ciutat.

Al port s'havien desmuntat les grues i s'ordenava la partida de les poques embarcacions que quedaven rumb a Barcelona. D'altra banda, diferents peces gòtiques i renaixentistes del Museu Diocesà, així com una part del patrimoni documental i bibliogràfic de la Biblioteca Provincial, eren traslladats a la masia gironina de Montllufà de Bescanó, lloc en qual ja s'havia concentrat en els darrers mesos bona part del patrimoni artístic tarragoní.

Així mateix, el replegament dels diferents serveis administratius i de l'escadusser parc mòbil anirà paral·lel a l'evacuació dels ferits i malalts ingressats en els hospitals militars del complex de la Savinosa.

La nit del dia 13, llevat del sistema sonor d'alarma, es procedia a la retirada de l'escàs i insuficient material antiaeri que havia intentat defensar la ciutat.

L'endemà, de matinada, la policia inutilitzava alguns serveis estratègics com els equipaments de l'emissora de Ràdio Tarragona, les instal·lacions de telèfons i la central de telègrafs. Poc després, cap a les vuit del matí, el pregoner municipal difonia un ban municipal en el qual, per ordre de l'autoritat militar, s'ordenava l'evacuació de la població. No era necessari, bona part dels ciutadans vinculats o identificats amb el règim republicà ja havien iniciat el camí cap a l'exili.

Ja feia dies que Tarragona era una ciutat gairebé deserta i paralyzada. Els homes amb edats compreses entre els 18 i 45 anys havien estat mobilitzats per l'Exèrcit. La resta de tarragonins, amb la por i la gana al cos, es dispersava en els masos i pobles de l'entorn, cercava aixopluc a les coves del Llorito o bé s'amagava en els refugis antiaeris. Hi havia molta por.

La nit del 14 al 15, mentre a la ciutat els més agosarats i famolencs aprofitaven el buit de poder per a saquejar alguns dipòsits de queviures, les tropes franquistes encenien fogueres al llarg del semicercle de muntanyes que delimiten el Camp de Tarragona, l'ocupació era inevitable i imminent i avançava en forma de pinça des de la carretera de València i des de la carretera de Lleida.

A les 10 del matí arriba el fotògraf Robert Capa.

Una mica abans de les dues de la tarda del dia 15, en el pont del Francolí, la resistència republicana encara causava una trentena de baixes entre els homes dels primers camions de la 105 Divisió del Cos d'Exèrcit Marroquí que procedien de Cambrils. Després prosseguiran l'avenç pel carrer Reial.

Una hora més tard, els soldats de la 1a. Bandera de Falange Española Tradicionalista de la 5a Divisió de Navarra, després d'entrar a la ciutat per la carretera de Lleida i l'antigament coneguda com l'avinguda de Navarra, hissaven l'enssenya victoriosa al balcó de l'Ajuntament mentre entonaven el "*Cara al sol*".

A Tarragona, si més no, oficialment, la guerra ja s'havia acabat. Quatre dies més tard, les últimes posicions defensives de l'exèrcit de la República a la comarca, establerta al llarg de la línia del riu Gaià, seran definitivament superades per l'exèrcit de Franco.

L'endemà, el dia 16, sense més preàmbuls, les noves autoritats militars prenen possessió dels seus càrrecs. El general Antonio Aymat Jordà, serà el nou governador militar de la plaça. Antonio Iturmendi Bañales, carlí i advocat de l'Estat de professió, ocuparà el lloc de governador civil, nomenat directament pel ministre Ramon Serrano Súñer. El reusenc Josep M. Fontana Tarrats exercirà les funcions de cap provincial del partit únic FET i de les JONS.

Per la seva banda, la comissió gestora de la Diputació, tindrà com a primer president a José Francisco Grego Grego i per l'Ajuntament de Tarragona es designarà com alcalde el militant de la CEDA Eusebio Mújica Jaca, capità de Sanitat Militar i dentista de professió.

Després del relleu del personal polític, s'esdevindrà l'escenificació del nou ritual del règim amb l'actuació conjunta de dos dels eixos en els quals es vertebrava el franquisme: l'Exèrcit i l'Església catòlica.

A les 11 del matí, davant del monument a Roger de Llúria se celebrava a l'aire lliure la primera missa pública des del juliol de 1936 i, seguidament, una desfilada dels batallons de la 5a Divisió de Navarra pel passeig de les Palmeres.

El mateix dia, amb el doble objectiu de guanyar la simpatia i d'apaivagar la fam d'una població que feia mesos que sobrevivia amb unes quantitats totalment insuficients de llet i pa, s'organitzarà el primer repartiment de queviures. Llargues cues es formaran davant del personal d'"Auxilio Social" que distribuïran els aliments que contenen uns camions procedents de Lleida, principalment pa, pots de llet condensada, galetes i xocolata.

Quina era la Tarragona que va trobar l'exèrcit ocupant?

Després de trenta mesos de guerra, la ciutat apareixia devastada per divuit mesos de bombardeigs constants: 3.800 bombes llençades per quasi 600 avions, durant 175 atacs aeris, bàsicament italians i alemanys.

Un informe municipal recollia les xifres de 74 edificis totalment destruïts i 522 parcialment enderrocats per les bombes. Tot plegat, representava unes pèrdues econòmiques que s'elevaven a la xifra de 19.678.700 de pessetes i prop de 6.000 persones sense habitatge. Tanmateix, molt més importants que els estralls materials era la pèrdua de vides humanes.

L'acció indiscriminada de l'aviació feixista registrarà 315 víctimes mortals i més de 500 ferits. Recordem que ens referim a una ciutat d'uns 30.000 habitants, més petita que El Vendrell actual.

L'objectiu de minar la resistència física i moral de la reraguarda mitjançant els bombardeigs sistemàtics sobre la indefensa població civil s'havia aconseguit en bona part. La ciutadania, exhausta, acabarà anhelant la fi de la guerra, malgrat que això per a molts representava la derrota.

El 15 de gener de 1939, l'exèrcit franquista ocupava Tarragona i la guerra civil es podia donar ja per acabada a la ciutat i, dos mesos més tard, a tota Espanya. Certament, s'havien acabat els enfrontaments bèl·lics, però no la guerra o, si més no, els efectes de la guerra.

En el lúcid pròleg del llibre, de Josep Roig Pons, ja es recullen les manifestacions de Paul Preston quan diu que l'estratègia militar franquista no era la de buscar una victòria ràpida, sinó la de destrossar literalment la República. Allò important no era la conquesta del territori sinó la conquesta del pensament de les persones, de les seves ments. I això només es podia aconseguir aterrint la gent.

En aquest sentit, tot i que la derrota de la República era una realitat, s'havia vençut però no convençut, com va advertir Miguel de Unamuno. Per tant, un cop donada per acabada oficialment la guerra, calia, a més a més, anorrear i aniquilar l'enemic derrotat. Tan físicament com en els àmbits econòmic, social i cultural.

Actualment, encara hi ha molts creadors d'opinió que diuen que la dictadura de Franco, comparada amb la de Hitler, Mussolini, Pinochet o Videla no va ser tan ferotge. Fins i tot es vol suavitzar el qualificatiu de *dictadura* per l'eufemisme de totalitari. Tot això no és cert. És fals. Es pot dir més alt però no més clar.

A banda dels estralls repressius ocasionats per la revolució russa a l'Europa oriental i la repressió exercida per Stalin i a banda de la monstruositat nazi de l'holocaust jueu, el règim franquista va ser el primer que va utilitzar el terror polític sistemàtic i per procediments moderns a l'Europa occidental.

El nou poder franquista, en bona part, basava la seva consolidació no només en la victòria aconseguida en el conflicte bèl·lic, sinó també en l'extrema violència de la repressió posterior. En el terror.

En total, a Espanya, un cop acabada la guerra, repeteixo, un cop acabada la guerra, a principis de 1940, hi havia 270.000 persones empresonades i 92.000 de recloses en camps de concentració, i entre el final de la guerra i l'any 1946 es van executar 50.000 persones. Més de 275.000 van anar a l'exili i es calcula que 165.000 de les quals ho van fer per sempre. D'altra banda, es registraren centenars de milers de professionals depurats. Espanya, durant uns anys, va ser una immensa presó.

Centrem-nos ara amb la repressió franquista a Tarragona, una ciutat que torno a recordar que tenia una mica més de 30.000 habitants.

La presó de Pilats, a partir de l'entrada de les tropes franquistes continuarà essent el centre del sistema penitenciari de les comarques tarragonines. Tanmateix, davant les massives detencions, s'haurà de complementar amb l'habilitació del convent carmelità de la Punxa i del convent de les Oblates com a centre de reclusió de dones.

Durant l'any 1939, a la presó de Pilats, que tenia una capacitat d'entre 70 i 100 interns, s'hi arribaran a encabir 1.361 presoners. La saturació era indescriptible i el col·lapse del centre també. Els interns havien de dormir per les escales, gairebé un damunt de l'altre. La higiene era molt deficient i la roba no es rentava. Si no era per l'ajut dels familiars, el pres es podia estar anys amb la mateixa roba sense rentar.

L'escassa ventilació, l'amuntegament dels reclusos i la falta d'higiene provocaren l'aparició de la sarna, els polls i les xinxes, amb la consegüent propagació de malalties infeccioses. L'alimentació, era del tot insuficient: dues menjades al dia a base de cigrons. Aquestes condicions de vida infrahumana en les quals malvivien els reclusos serà la causa directa de la defunció de més de 70 interns.

Només durant l'any 1939, seran internats en les presons de Pilats, la Punxa i les Oblates, més de 6.200 persones, amb una mitjana d'ingressos mensuals de 520 reclusos. L'any 1943 encara hi havia a la presó de Pilats 585 reclusos, un any més tard es registraven 340 interns i al final de l'any 1945 el nombre d'empresonats s'havia reduït a 212. Continuarà en funcionament fins a l'any 1953.

Durant el període que va de febrer de 1939 a juliol de 1940 se celebraran 5.321 consells de guerra sumaríssims, que decidiran l'afusellament de 696 persones de les comarques tarragonines, 46 de les quals eren tarragonins.

Tota aquesta repressió, ferotge i sistemàtica, amb condemnes de mort o d'empresonament gairebé perpetu va recaure, principalment, sobre aquella Tarragona que a l'inici de la guerra civil enmig de la convulsió revolucionària es veurà catapultada cap a el poder. És a dir, les víctimes de la repressió seran els dirigents i militants dels partits i sindicats obrers antifeixistes, els que rebien el poder directe que proporcionaven els seus milicians armats i els que protagonitzaven les transformacions revolucionàries (CNT / FAI, POUM, PSUC, UGT...)

Tanmateix, cal tenir en compte que bona part d'aquesta nova elit dirigent que sorgirà a finals de juliol de 1936 havia marxat cap a l'exili o bé havia mort en combat al front. Per tant, la repressió més aviat incidirà sobre el segon o tercer nivell de militants, aquells que creien que no havien fet res.

Però, com va dir Josep M. Fontana, cap de la Jefatura Provincial de FET i de las JONS, "en ausencia de los titulares, fusilaremos a los suplentes". No es buscava fer justícia sinó imposar el terror sobre els vençuts.

Però l'objectiu de la repressió no era només l'aniquilació d'aquesta Tarragona revolucionària o activament antifeixista, també calia anorrear i **silenciar**, com diu Recasens Llor, aquella Tarragona republicana de l'any 1931. A tots aquells que van contribuir a la proclamació de la Segona República i que varen treballar per impulsar els valors republicans i el progrés social.

Homes i dones amb formació, imbuïts de civisme, cultes, demòcrates, amb capacitat de reflexionar i de tenir criteri propi, gent d'ordre, professionals liberals, amb una certa autonomia econòmica... Homes i dones que volien un futur socialment més just.

Sobre aquests recauran les confiscacions de béns i la depuració professional. A la província de Tarragona, 189 funcionaris nomenats per la Generalitat de Catalunya entre 1932 i 1937 seran cessats immediatament. En el mateix sentit, la separació del servei recaurà sobre el 80% dels mestres i 222 empleats municipals seran depurats i les sancions afectaran a més del 63,5%.

Una de les eines de la repressió d'aquest sector de la població serà la Llei de Responsabilitats Polítiques, qualificada d'autèntica monstruositat jurídica, com diu Josep Recasens. Una llei que permetia jutjar amb caràcter retroactiu l'actitud política que s'havia tingut des de l'any 1931. Facilitava les delacions arbitràries i les denúncies sense fonament i en les quals la indefensió era gairebé absoluta i l'acusat havia de provar la seva innocència. Vaja, la justícia al revés.

Les sancions eren econòmiques, i, a banda, de la multa imposada, tots els béns de l'acusat eren embargats durant anys fins que es resolía la causa.

En el fons, com recull l'autor, l'objectiu del nou règim franquista era destruir socialment els vençuts, collar els indiferents i avisar alguns que potser se sentien fora de tota sospita.

I, a més a més, darrere d'aquesta repressió hi havia la irritació del règim franquista contra aquelles persones amb diners que *contra natura* els havien esmerçat en l'anti-Espanya i en les aventures "rojo-separatistes". Els homes i dones que s'havien atrevit a anar en contra dels privilegis de la seva pròpia classe benestant tot cercant una societat més justa.

En una de les instruccions que rebien els jutges per aplicar la Llei de Responsabilitats Polítiques ja es deia que "no se puede medir con el mismo rasero al hombre inculto, de formación deficiente, víctima muchas veces de las sugerencias del ambiente, que al intelectual que, traicionando su misión y de espaldas a los más elementales postulados de la moral y a los imperativos de nuestra Historia, ha envenenado con sus predicaciones frecuentemente utilitarias el alma popular". És a dir, es podia justificar i entendre l'actuació antifeixista de la població inculta però no es podia admetre de cap manera l'actuació democràtica i republicana d'aquells que tenien formació i criteri propi.

Els encausats eren mestres (com Elvira Montardit), advocats (com Antoni Rovira i Virgili o Joan Sentís), metges (com Joan Casanovas), funcionaris, magistrats (com Ramon Aguiló), dentistes, professors (com Josep Nogués, Montserrat Bertrán i Isidre Valentines).

Eren artistes, homes de negocis i empresaris (com Joan Baptista García Francisca, el “Ximo” del Serrallo, els germans Albert i Gregori Oliva, l'alcalde republicà Pere Lloret, l'industrial Josep Bonet o els consignataris Macià Mallol i Joan Merelo de Barberà).

Eren farmacèutics (com Antoni Delclòs), enginyers, comerciants, caps militars, arquitectes (com Salvador Ripoll), notaris (com Ricard Asensio) periodistes (com Lluís de Salvador)...

Políticament, principalment, a bona part dels expedientats se'ls acusava de ser d'Acció Catalana Republicana, el partit de l'alcalde Pere Lloret. Un partit catalanista i moderat que gairebé va desaparèixer a l'inici de la guerra civil. Un partit, els militants del qual, si individualment van fer alguna cosa va ser intentar posar ordre, ajudar gent de dretes, evitar malifetes i apaivagar una situació que els sobrepassava.

Les acusacions podien anar des d'impartir cursos de català fins a organitzar l'enterro de la sardina l'any 1933 en el qual es ridiculitzava les persones de dretes i els capellans, fins a les acusacions de pertànyer a la maçoneria.

Les delacions, com ja s'ha dit eren arbitràries. Fins i tot es va obrir expedient a un industrial de Tarragona que havia estat empresonat pels republicans, que l'any 1939 les autoritats franquistes havien nomenat tinent d'alcalde i delegat provincial d'Auxilio Social. El jutge, en aquest cas, va manifestar que el denunciant havia actuat de mala fe amb l'únic interès de “molestar y tratar de desacreditar a elementos netamente afectos al Movimiento”. Òbviament va ser absolt, però fins aquí arribava el desfici repressor.

En total, 135 tarragonins foren encausats pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques.

Cada cop tenim més estudis publicats sobre el període de la dictadura franquista, en l'àmbit estatal, nacional o local. Tanmateix, encara resta molt per fer. Després de la història feta pels vencedors fins a inicis dels setanta i la lògica resposta d'una història polititzada vista pels vençuts de mitjan dels setanta i vuitanta, s'ha passat a l'anàlisi del franquisme com a objecte d'estudi dels historiadors.

Malgrat tot, un tema és l'estudi de la història i l'altre la difusió que se'n fa i el missatge que es vol transmetre i que arriba a la societat.

L'historiador britànic Keith Lowe, en el seu darrer llibre *Continent salvaje*, en el qual tracta el període de la postguerra de la Segona Guerra Mundial a Europa, ja diu que quan la societat es troba amb un desastre d'aquest tipus el que es vol pensar és que ja s'ha acabat. Però el procés de posar fi a una guerra no és com apagar un llum, requereix temps, anys. I, especialment, la voluntat de superar el trauma col·lectiu.

A França, després de la guerra, el general De Gaulle va assumir un dels principals problemes que tenia el país, unir França. Durant la guerra, la major part de la lluita no va ser entre la Resistència i l'Alemanya nazi, sinó entre la Resistència i els col·laboracionistes francesos. Va ser gairebé una guerra civil. Per això, per aconseguir la unió van crear el mite de que la gran majoria de francesos eren de la Resistència.

A Sudàfrica, després de l'apartheid, amb Nelson Mandela de president, van adoptar el model de coneixerem que ha passat però no castigarem ningú. Només volem saber la veritat i després podrem perdonar.

Aquí, a Catalunya i a Espanya el trauma de la guerra civil encara no s'ha resolt. Acabada la guerra, per tot el que hem dit no hi va haver cap esperit de conciliació. Després de l'enfrontament bèl·lic hi va haver una falta absoluta de generositat i noblesa, la pau com diu el prologuista era un ordre petrificat i imposat.

Que la societat sigui amnèsica no vol dir que hagi resolt definitivament el trauma.

Recuperem les restes del Born, em sembla bé. Però recuperem i divulguem també el nostre passat més recent. No fa molt que llegia la següent declaració: “sense conèixer la nostra història difícilment podrem ensenyar als nostres fills com han de viure el futur”. Aquests mots, no són ni d'un historiador ni d'un pedagog, ni tampoc del Ministre d'Educació i Cultura i Esports. Són unes paraules pronunciades per un gran comunicador de masses, em refereixo al popular director de cinema Steven Spielberg.

Recerques com les de Josep Recasens Llord, posades negre sobre blanc en el llibre ***La Tarragona silenciada. L'opressió de l'aparell franquista (1940 – 1965)***, editat per Pagès Editors, que presentem avui, esdevenen una gra de sorra més en aquesta lluita per desfer mites, llegendes i manipulacions. Un pas endavant en el procés de recuperació d'una dignitat col·lectiva que no s'assolirà fins que assumim, amb tot els ets i els uts, el nostre passat més recent.

Jordi Piqué Padró

Tarragona, 20 de gener de 2015